

BORZALMAS, AMIT VELÜNK TETTEK!

15-ös számmal
Schäffer Mariska,
a 25-össel
Anna jelölve

Jászay Magda italianista – akit a legkevésbé sem becsült meg a szocialistának nevezett Magyarország (annál inkább Olaszország és az olasz kultúra tudósai) – 1952-ben Mezőberényből, ahol családjával közösen szenvedték el a kitelepítés nyomorúságát, magas nővére, Gabi írta-rajzolta verses mesét küldött karácsonyra Töpikének, Kormos Gyuláné, a sorstárs kislányának Konyárra. Az egykor híres pesti mágnásszabó meg a Zachár–Schäffer–Rados–Kormos famíliá kanyargós históriájának (BUDAPEST 2018/5.,9.) ez az epizódja látványosan ránk ordítja, mit gondolhat történetéről–történelméről egy magyar család, ha polgár.

akit Adolár kitiltott a megerősített pincéből. Meg egy fél fülbevaló. Én kaptam meg, sokáig hordtam ezüstláncon a nyakamban.

Elém tesz egy levelet is Kormos Gyuláné unokanagynénjének, Schäffer Mariskának írta néhány évvel később, 1949-ben, bizonyos dr. Strausz Istvánné. Annáról üzeni:

„...testvérbarátságunk véget ért, amikor Annus férjhez ment (...) akaratlan bábbá vált, félt az urától, mintha szuggesztió alatt állna. Ennek tulajdonítom a végrendeletet is, melyben kizárta régebben rajongásig szeretett családját.”

E sorokból úgy tűnik, Mária megpróbált – a legnagyobb nyomorban kínlódva – valamit profitálni halott húga egykori gazdagságából, levélkapcsolatba lépett a barátnőjével. Magát a végrendeletet is csak részben ismerhette, s az az ingóságokra vonatkozhatott. Magát a villát ugyanis – ahol a földszinten Halásznak belgyógyász magánrendelője is működött – Adolár az egyetem orvostan tanártestületére hagyta. Azzal a kikötéssel, hogy halála, haláluk után őket eltemessék, a benne lévő lakás(ok) bérjövendelméből pedig működtessék azt az alapítványt, amelynek haszna „két vagy több szegénysorsú dunántúli, lehetőleg Tolna vagy Baranya megyei származású, szegénysorsu keresztény, paraszti sorból származó orvostanhallgató tanulmányi támogatására fordíttassék.”

Nincs fotó a családi archívumban a díszmagyarok szabójának kisebbik leányáról, Annáról. Csak egy, a Tolnai Világlapjában közreadott csoportképen tűnik fel, amelyen Schäffer Jánosnak ez a gyermeke és a nővére is szereplő. (És – sokak mellett még – Zachár Izabella, Kormos Gyuláné nagymamája.) A Magyar Háztartási Iskola Egyesület menyecske-jelöltjei között ülnek, a 19 éves Anna s a 22 éves Mária. Kissé meglepő talán, hogy nem egymás mellett, de leánytestvérek között nem ritka az ellentét. Bár válságba csak az után jutott a kapcsolatuk, hogy dr. Halász Adolár nőül vette az ifjabbik Schäffer leányt.

A kórházi főorvos és felesége „bombatáadás okozta sérülésben” halt meg 1945. január 26-án – a család úgy tudja: Sánc utca 3/b alatti villájukban. 1931-ben építették, élete utolsó éveit itt töltötte a mama, Mráz Anna, a mágnásszabó özvegye is. – Adolár – így meséli a nemszeretem rokon esetét Judit néni – ezüsttárgyakból halmozott fel hatalmas gyűjteményt a lakásában, és a háborúra készülve annak pincéjét bombabiztosra erősítette. De a telitalálat ellen nem védte meg se őket, se a kincseiket a magánóvohely. A nagybátyám, a harmadik Zachár Antal és Schäffer Mariska néni lánya, Zachár Anna járt ott negyvenötben. Romhalmazt talált. A pusztulást csak a házmester élte túl,

SOKSZOR ÉS SOKAT BESZÉLGETTEM

KORMOS GYULÁNÉVAL a családjáról meg Schäfferekről. Fél év telt el, mire végre talált gazdag emlékgyűjteménye valamely fiókjában egy meglehetősen rossz amatőr fotót. 1910 körül készülhetett. A mágnásszabó ül büszkén a hátasán. Némi gépi javítással már-már a szemébe nézhetünk most végre Schäffer Jánosnak: soha nem reméltem, hogy eljöhét ez a pillanat.

Közben *Simonovics Ildikó* és *Kollár Csilla*, a Nemzeti Múzeum Textilgyűjteményének muzeológusai segítségével sikerült találnom egy olyan díszmagyart, amelynek viselője a mágnásszabónak – annak haláláig – a kuncsaftja volt. Nem is akárkiről: Bethlen Istvánról és egy-egy fekete selyembárony mentéről, illetve atilláról van szó. Láthatók az állandó történeti kiállításon, annak a képnek a másolatával, amelyet ebben az öltözékben ábrázolva festett meg róla *László Fülöp*, már miniszterelnöksége idején.

Az atilla testhez simuló, magas, sarkosan visszahajtott álló nyakú, hét pár paszománnyal, fémgommbal zárt remek. A fekete paszománydíszítésű mente, perzsa motívumos gallérral, hat pár ötvösdíszítésű fémkapoccsal zár. Bélése fekete sávolykötésű selyem.

Bethlen fekete atillája, mentéje az MNM állandó kiállításán
(forrás: MNM)

A mágnásszabó „lovasszobra”, a háttérben három palota valahol a Várban (forrás: MNM)

DR. HALÁSZ ALADÁR GYŰJTEMÉNYÉNEK KIÁLLÍTÁSI KATALÓGUSOKBAN JEGYZETT DARABJAI

Régi órák kiállítása, 1925: kis empire állóóra, Bécs, 1813., kis utazó állóóra, aranyozott bronz, Bécs, 1850 körül. Iparművészeti Múzeum, 1927: Kis serleg, aranyozott, Nürnberg, XVII. sz., pohár, aranyozott, német, XVII. század (virágok közt három paradicsommadár). Iparművészeti Múzeum, 1931: kis serleg, aranyozott ezüst, Erdély, XVI. század eleje, szomszédsági pohár, aranyozott ezüst, Brassó, 1653, három lábbon álló részben aranyozott cukortartó, Erdély XVII. század.

Keleti Művészeti Kiállítás 1929: kerek aranyozott tálca, Kasmir, 18. század.

A szomszédsági pohár egy utca vagy épüleltsoport, egy-két tömbnyi városnegyed lakóinak egyesületi díszpohara. Német hagyomány, ahogy Erdélyben, a szász városokban is. Ünneplés alkalmakkor használták (közös lakoma, tanácskozás). Még a 20. század elején is élt a hagyomány Németország egyes vidékein. (Entz Géza barátomnak köszönöm a megfjtést.)

A harmadik Zachár Antal – a mágnásszabó idősebbik leányának férje (a fotó jobb szélén) – egy sikeres vadászat trófeáival

Szomszédok

Az a gyanúm: önmagáról, saját sorsáról mintázta kívánságát Halász – első generációs göggel tartva a távolságot felesége mágnásszabó és fővárosi főhivatalnok rokonságától.

Az egyesület 1947 szeptemberi ülésén mondott le jogai érvényesítéséről. Olyan indokolással, ami félreérthetetlenül bizonyítja: a dolgok nem egészen, sőt! egyáltalán

nem úgy zajlottak, ahogy a család később rekonstruálta azokat. A Halász-villa nem lett romhalmaz, csak az emeleti szint károsodott. Az ülés jegyzőkönyvében az is olvasható, hogy a bombacsapás a „közvetlen szomszédos telek pincéjében” sujtotta halálra Annát s Halász Aladárt.

A tervtári anyag – kézbe kellett ezek után vennem – azt is megmutatja: a Sánc utca 3/b. szám alatta villának (1947-től közelmúltbeli megszűnéséig a TIT URÁNIA csillagvizsgálója) egyáltalán nem volt pincéje. Vagyis azt nem is erősíthette meg Halász, hogy kincseit s a saját életét megvédje.

Két házsomszédja közül a 3/a. számú ugyancsak 1931-ben épült, a nemzetközi híró földrajztudós, *Haltenberger Mihály* családi otthonaként. Két gyermeke volt. Fia, a *Kozákra* magyarosító *Mihály*, legendás híró sportújságíró, aki „osztályidegenként” sokáig csak külsőzhetett az MTI-nél – mint unokaöccse, *Holéczy Barnabás*, az MTI néhány éve elbocsátott fotósa meséli. (Az ő édesanyja volt a földrajztudós lánya). Ami pedig a pincét illeti, *Haltenberger*eknek csak szerény szentárolója épült ki a föld alatt – s ami perdöntő, negyvenötben az ostrom nem rongálta meg a házat. Annál inkább Halászné másik szomszédját, az 5. számú földszintes épületet! Amelyhez még az 1890-es évek elején valóban terebélyes pincét is vajt a kőbe akkori építetője, *Weltzl István*, fővárosi alkalmazásban álló építésvezető. Negyvenhárom évesen, 1898-ban halt meg, árván hagyva családját. Özvegye, *Miletin Franciska* élt még 1945-ben, azon a januári éjszakán is, amikor más, náluk rendszerint meghúzódo utcabeliekkel együtt földig rombolta, elpusztította házát a háború.

– Mindenki ott húzta meg magát, ha légiriadó volt – adja tovább édesanyja szavait Barna. – Évekig játszottam aztán a többi környékbeli kölyökkel a romokon. Jártam egyébként többször Halászné házában, igaz, rájuk nem, csak arra emlékszem, hogy a falak is tele voltak kárpítozva perzsaszőnyegekkel. Náluk gazdagabb emberek nem igen laktak a környéken.

Hogy mi lett az ezüstneműekkel? Talán néhányat mégis visszaszerzett a család az épületet megőrző házmesteréktől. Hogy aztán apránként eladogassa. Néhányat megtaláltam – papíron – a remek ötvösmunkák közül. Sajnos a katalógusok, amelyekben a húszas-harmincas években szerepelnek, nem közölnek részletes leírást. (Ld. a keretést.)

Egyébként, nem csak Adolárral, *Schäffer Annával* is lehetett gondja a családnak. Első, ifjú férje, *Hauschild Géza* sikertelen műegyetemi vizsgája után öngyilkos lett. A tragédiába fiatalon beleöregedve az asszony hozzáment a bizonyos autokrata habitusú Halász doktorhoz. Végtelenül aranyos, kedves hölgy lehetett – állítja róla *Kormosné Rados Judit*. – De idősebb korára ő is megbolondult.

A negyedik Zachár Antal vette át a Schäffer-tanyát (1938)

Olimpikon a tyúkolban

Mariska és III. Antal egy ideig a Királyi Pál és a Kecskeméti utca szegletén, a híres férfinaszabászatot is befogadó *Schäffer*-házban élt. Az után, hogy a mágnásszabó kisebbik leánya, Anna férjhez ment, költöztek a Vámház körút 15. szám alatti saját lakásukba.

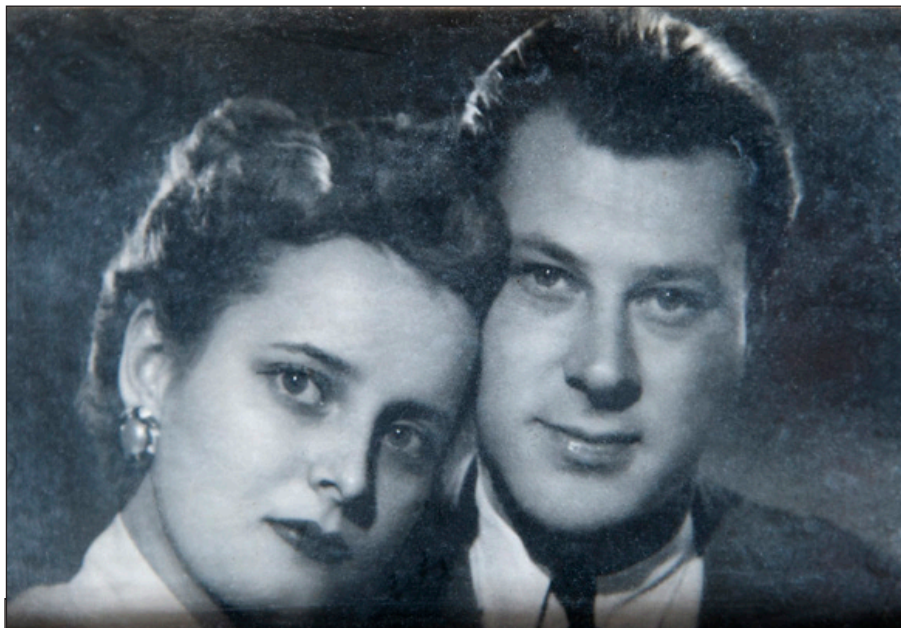
Fiuk, a negyedik *Antal* kezdetben érdeklődött ugyan a pénzügyek iránt, de amikor nagybátyja, *Imre* bankjában elindulhatott volna felfelé a számlátrán, rájött, nem neki való a hivatalnokoskodás. Kivonult a vácegresi *Schäffer*-tanyára, s kézbe vette a gazdálkodást. Addig a családból mindenki a tisztartóra hagyta, hogy lopja el bátran a bevételt, nem kellett az egzisztenciájukhoz ez a summa. A mágnásszabó unokájának viszont igencsak szüksége volt a jövedelemre. Élvezte is, míg be nem hívták a páncélosokhoz. Azon melegében részt is vett az elhíresült debreceni csatában.

Már ő lebontotta a szép, igényes tanyasi nyaralóház felét (*Mária* és *Anna* a társtulajdonosok), még korábban a másik traktust vak katonák szanatóriumának rendezte át a Halász házaspár.

A száz holdakat, a *Schäffer*-birtokot persze elvették negyvenötben.

Negyedik *Antal* gyógyszergyári segéd munkásnak állt. Kollégája volt s velük együtt lakott a Vámház körúton az állomáshelyéről elmenekült *dr. Grosschmid Pál*: negyvenötig Nógrád megye nógrádi járásának főszolgabírója. *Márainak* és *Radványinak* unokatestvére. Persze nem

Kártyaparti Zachár Imre (középen az asztalnál) Thököly úti családi bérbázbeli lakásának nappalijában (1940 körül)

Kormos Gyula és Rados Judit

Őrszentmiklósról, Jászkisérről, Mezőberényből legfeljebb cenzúrázott levelekkel üzenhettünk egymásnak. Ötvenegyben hazaszöktem. Igazolattak. Lebuktam. Bevittek a rendőrségre. Megfenyegettek, hogy elveszik a kislányomat! – és Judit néni szemét elfutja a könny –. Végül, mint a fővárosban jogosulatlanul tartózkodót, „csak” kitoloncoltak. A pár nap alatt, amíg a sorsomra vártam a fogdában – mint „átmene-ti nő”, ahogy regisztráltak, várományosaként akár egy büntetőtábornak is –, egyetlen ember beszélt velem emberként, vigasszal, jó szóval. *Kolozsvári Borcsa* nyilas miniszter legénye. A korszak kedves mondása divatozott az idő tájt barátaink, sorstársaink körében. Három-féle ember van. Aki ült. Aki ül. És aki ülni fog.

valami jó levegőjű irodában, hanem az alapanyaggyártó üzemben robotolva kapták a szerény fizetést. S míg Antal a munka végeztével gondosan ruhát cserélt, miután alaposan és többször is lezuhanyozott, Pali nem bibelődött ilyesmivel. Többször is előfordult, hogy hazafelé tartva Antal kiszagolta a zsúfolt villamoson, hol utazik éppen a barátja.

Az utolsó férfiember, aki a Zachár családból s ezzel a keresztnévvel forgolódott a világban 1968-ban, gyermektelenül halt meg. Özvegye, *Szentgyörgyi Horváth Eszter*, akkor az ebtenyésztők országos főnöke, a vácegresi Schäffer-kriptába temettette. Föltörték már fél tucatszor. Mikor ott jártam, a halottasház embere nevetve mesélte: akadt egy mókás helybeli, aki éjszaka lepedőbe öltözve huhogott odalentről. De aztán a sok pálinka okán reggel nem tudott kimászni a sírboltból. Egy időre bent is felejtették.

A mágnásszabó leányunokája, a negyedik Antal leánytestvére: *Anna Mária Lujza* a háború előtt-alatt Léván élt, ott dolgozott sebészfőorvos férje, *Prochnow Ferenc*. Negyvenhétben átkergették őket a szlovákok a határon. Prochnow egzisztenciája a hatvanas évekre konszolidálódott idehaza, Magyarországon. A budai onkológián dolgozott. A házaspár azt szerette volna, ha kislányuk is orvos lesz – de ő irtózott édesapja hivatásától. Huszonhat évesen, diplomája átvétele előtt fél évvel lakásuk ablakából átugrott a halálba.

– Szegény kis Anna nagyapját – tér vissza története egy korábbi fejezetéhez Judit néni – a harmadik Zachár Antalt, a fővárosi főtanácsost, negyvenötben ugyan igazolták, de a nyugdíját megvonták. Az aktuális rendelet groteszk humánusának jegyében, mint minden „deklasszált” rangos polgár felesége, jogosult volt csekélyke „älözvegyi nyugdíjra”, de persze kaptak mellé társbérloket. Egy szobájuk maradt. Meg a teljes nyomorúság. Az ötvenes évek elején a nagycsalád majd minden tagja – Mariska néni kivételével – száműzetett Budapestről. Mi is, természetesen. Ami a legjobban fáj, hogy négyfelé vágta a családot. Konyárról,

Mikor *Sztálin* halála után, 1953-ban szélnek eresztettek – persze a fővárosba nem jöhettünk vissza –, a Gunda tanyán, Örbottyánban gyűltünk össze. Anyai nagyapám, *Gunda Lajos*, a Földművelésügyi Minisztérium magas rangú hivatalnokáé még el tudta intézni, hogy őt éppen ide száműzzék. *Zachár Imre*, a londoni olimpia úszó olimpikonja is itt kötött ki – addig Jászkiséren, egy tanyán a tyúkólban „lakott” –, de már nem sokáig. Ötvennégy kora tavaszán szívrohamot kapott, áprilisban belehalt. Mikor 1954-ben, idő előtt utolértek a szülési fájdalmak, Vácra vitt a mentő, de onnan tovább küldtek Budapestre. Az orvos kijelentette, hogy farfekvéses koraszülést nem vállal. Seholy volt hely a fővárosban. Végül a Gizella szülőotthon folyosóján adtam életet a kislányunknak. Mariska néniéktől, ahol egy matrac jutott nekem is, jártam be szoptatni egy kiló hatvannal született *Ildikó*mat.

Viccelni veszélyes

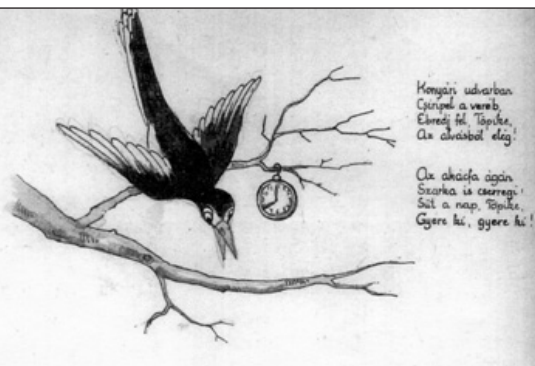
Judit néni üzen. Mert el kell mondania, amíg mondhatja, akinek csak lehet, mi történt vele meg a családjával. Közjogi méltóságokkal levelez (többszörre választ se várva-kapva), újságokkal próbálkozik. Olyan lapok, ahol kíváncsiak volnának akár egyetlen mondatára is, nemigen vannak.

– Az uram édesapját, idősebb *Kormos Gyulát*, aki a Nemzeti Ellenállási Front embere volt, nyilasok fogták le negyvenegyben, s hurcolták Dachaubá. A férjemnek is be kellett vonulnia akkor, novemberben több ezer fiatalemberrel együtt Németországba meneteltették. Három bajtársával együtt megszökött, nekivágott megkeresni az édesapját. Nem találta meg. Örökre elveszett. Gyulát még 1943-ban felvették segédrendezőnek a Filmgyárba. Ott dolgozott a háború után is, míg ki nem rúgták. Néha hajnalban forgattak, ilyenkor nem kellett részt vennie a szemináriumon. De csak aznap estig. Pótol-tatták. Egy alkalommal hiányolni kényszerültek a szervezők a sztárokat. Hol lehet a

Schäffer Mariska 1940 körül

A Jászay nővérek karácsonyi ajándéka Kormos Tópikének (1952, kitelepítés)

Horvát Terike meg az Imre!? – kérdezte a párt és a szakszervezet. – Az árokparton: nemináriumon – viccelődött a férjem. Sós megsértődött. Az első adandó alkalommal feljelentette. Arról beszélgették nagyobb társaságban, hogy hamarosan meglesz a választás, ki játsza majd Döbrögit. De a szót Imre elvételte. Változást mondott, nem választást. Rádaásul a kövér urasággal kapcsolatban! Gyula odalépett hozzá, és gratulált neki. Összehívták a pártbizottságot. Kiderítették, hogy az uram fasiszta, Tito-bérenc. Akkor még csak fegyelmet kapott. Renner Endre, szintén rendezőasszisztens, pártfeladatként egy térképen kitűző gombostűkkel követte a vietnamiak győzelmeit. Az uram reggel, a Filmgyárba tartva, a 7-es buszon belenézett a szomszédja Szabad Népébe. Beért. Megszólította a gombostűzőt: – Bandikám, nem itt, hanem ott. – Hát ezt honnan tudod? – Na ja, nekem megvan a saját kémszervezetem – viccelt Gyula. Amerikai kém! Azonnali hatállyal kirúgták. A kitelepítés éveiben kubikusmunkát végeztek vele, később betoncillés lett a budafoki építőelemgyárban. Mind a két keze tönkrement. Egy távoli rokonunk, az Opera régi igazgatójának

az özvegye, beügyeskedte díszítőnek. Akkortájt rehabilitálták éppen a szocdemeket. A Filmgyár tévedésből – azt hitték őt is szocdemiség miatt rúgták ki annak idején – visszavette. De pár hónap múlva már azt terjesztették róla, hogy ötvenhat, azaz az ellenforradalom rehabilitálta. Szívinfarktust kapott, amikor meghallotta, hogy újra a kirúgás fenyegeti. A nagybátyámhoz, Prochnow Ferihez fordultam. – Ha egy nagykutya a késem alá kerül – biztatott –, addig nem varrom össze, amíg nem tesz valamit. S egyszer tényleg alkalma volt beszélni valakivel. Gyula kegyelmet kapott. Közben Walt Disney forgatott itt filmet. Zeneértő, perfekt német és angol segítőket kerestek, rábízták a feladatot. Remekül helytállt. Bérnyártatók jöttek sorban mások is később, főleg német stúdiók, végül meghívták, dolgozzon csak nekik. Az ORI kiközvetítette, a hatvanas-hetvenes évek fordulóján kimehetett. És akkortól bejárta szinte az egész világot, koprodukciós rendezések közreműködőjeként. Ez volt a csúcs. De hamarosan betegeskedni kezdett. Húsz éve halt meg, hetvenöt évesen. Halála előtt fél évvel forgatott róla Szerény személyem címmel egy dokumentumfilmet a Hunnia, Nádaszy László rendezte. Magyar karrierje nem volt soha. Aczél kihirdette: Kormosnak semmit!

eressztésünk után az Orbótyáni Gyurda nyaralóba gyűltünk össze. Nagyszüleim, anyádom, férjem (de el kellett menni dolgozni bpi gyárba, munkásszállóba) kislányom, lányám, lányánője, később felesége és fia is. Mikor 1954-ben idő előtt születni fájdalman volt Vácra vitt a mentő (Pest-ről még 1956-ig ki voltunk tiltva). Vácra közölték, hogy ilyen farfekvéses koraszülést nem vállalnak Budapestre küld-

ték a mentőt. Sehol nem volt hely. Végül a Gizella szülőotthonban a folyosón feküdtünk (Ratkó-koraszak). Egy nővér mevetet kérdelgette majd utána férjem foglalkozását. Mondtam segédmunkás, de, nem a mostani a régi mi volt. Mondtam hogy és rögtön két nagyas küldömszóba kerültem. Gyula a fiának volt a leggyöbbs barátja. A baj az volt hogy 1.60-kg. súlyú Ildikó lányomnak kezül a KORASZÜLÖTT OTTHONBA. De Pest szülősz. m. gyerekek és szülei lehetnek volt. Lázár Mária. Szülész. rész. a szülész. rész.

Judit néni kiegészítése a kézirat első változatához